

збільшують дисбалансованість податкової системи, стримують економічну активність і процеси нагромадження, що негативно впливає на макроекономічне зростання та конкурентоспроможність країни.

Моніторинг податкових дисбалансів слід розглядати як наукову основу для формування критеріальної бази і побудови системи забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. Усунення основних причин дисбалансованості у податкуванні сприятиме вирішенню проблеми зменшення загроз національній безпеці України. Однак, досягнення зазначеної мети неможливе у відокремленні від процесу загального оздоровлення економічної системи держави, зокладеного на гармонізацію інтересів державного апарату і громадянина, створення максимально сприятливих умов для функціонування суб'єктів господарювання у правовому полі.

Дисбаланси податкової системи носять не лише локальний, але й системний характер, що підтверджує актуальність теми дослідження. Проблеми функціонування фіскального механізму під впливом податкових дисбалансів проявляються в усіх елементах соціально-економічної системи, зокладеного надвисокий дефіцит бюджету та брак коштів для фінансування державних видатків, а отже, значні загрози макроекономічній стабільності країни. Вирішення цієї проблеми вимагає розробки оптимальної фіскальної політики, яка б забезпечила мінімізацію втрат економічних суб'єктів та баланс інтересів, що передбачає конвергенцію усіх складових економічного механізму через стандартизацію методів регулювання і уніфікацію підходів до регулювання, єдність механізмів та інструментів формування бюджету тощо. Для підвищення фінансово-економічної безпеки у державі можливо лише за допомогою комплексного вирішення проблем податкової, бюджетної і боргової політики, та поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами суб'єктів господарювання.

2.3. Застосування методу аналізу ієрархій у виборі джерел формування бюджетного потенціалу регіону

Необхідність підвищення ефективності формування бюджетного потенціалу регіону зумовлюється потребою у забезпеченні стабільного розвитку регіону шляхом залучення достатнього обсягу фінансових ресурсів та визначення найбільш оптимального співвідношення між різними джерелами доходів.

Науковці Кириленко О.П., Кириллова О.С., Кравченко В.І., Лучка А.В., Сівак І.В., та інші, досліджуючи доходи місцевих бюджетів за методом ієрархій, класифікують їх на власні, закріплені та регулюючі [17-23; 25].

Питання співвідношення даних джерел у структурі бюджетного потенціалу до цього часу є дискусійним, оскільки кожне джерело має свої переваги і недоліки (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5. - Переваги і недоліки формування бюджетного потенціалу за рахунок власних та закріплених та регулюючих джерел доходів

Ознака	Стратегія збільшення частки власних доходів у формуванні бюджетного потенціалу	Стратегія збільшення частки закріплених доходів у формуванні бюджетного потенціалу	Стратегія збільшення частки трансфертів у формуванні бюджетного потенціалу
1	2	3	4
Стимулювання органів місцевого самоврядування (A1)	Використання власних доходів збільшує власні повноваження органів місцевого самоврядування. Отриманими коштами органи місцевого самоврядування можуть розпоряджатися на свій розсуд, що підвищує їх заінтересованість у збільшенні обсягів цих коштів.	Регіональні органи влади не можуть суттєво впливати на обсяг закріплених доходів, однак ці доходи разом із власними складають фінансову основу самостійності місцевих бюджетів.	Не стимулюють органи місцевого самоврядування, оскільки зі збільшенням чим менше надходжень зібрано на території, тим більше їй буде надано трансфертів.
Децентралізація повноважень місцевого самоврядування (A2)	Самостійність органів місцевого самоврядування в питаннях використання цих доходів не обмежується органами державної влади	Закріплені доходи використовуються для виконання делегованих повноважень, а отже підвищує централізацію повноважень.	Державна влада, визначаючи обсяг трансфертів, визначає можливий обсяг повноважень органів місцевого самоврядування
Рівень контролю за використанням бюджетних коштів (A3)	Органи місцевого самоврядування наділені необхідними контрольними повноваженнями та мають змогу застосовувати заходи впливу на платників для забезпечення повного та своєчасного зарахування цих доходів до бюджету. Органи державної влади мають низький рівень контролю за використанням власних доходів, що може сприяти виникненню зловживань з боку органів місцевого самоврядування	Контроль за використанням закріплених бюджетних коштів здійснюється контролюючими органами на всіх етапах бюджетного процесу: рахунковою палатою, казначейською службою, державною фінансовою інспекцією, міністерством фінансів та фінансовими управліннями на місцях, органами місцевого самоврядування	Неспроможність органів місцевого самоврядування впливати на мобілізацію та використання міжбюджетних трансфертів (особливо цільових)

Прозорість формування бюджетних коштів (A4)	Використання власних доходів збільшує власні повноваження органів місцевого самоврядування. Перелік доходних джерел визначено Бюджетним кодексом України на довгостроковій основі.	Використання закріплених доходів у фінансовому розмірі або повністю передаються до цих бюджетів на довго- або безстроковий період. Визначені Бюджетним кодексом України.	Формування розподілу трансфертів є складним та непрозорим. Велика кількість коригуючих коефіцієнтів збільшує трудомісткість розрахунку
Обсяги надходжень бюджетних коштів (A5)	Частка власних доходів є найменшою у структурі доходів місцевих бюджетів	До закріплених доходів належать джерела, які займають найбільшу питому вагу у структурі доходів (наприклад, податок з доходів фізичних осіб, плата за землю та ін.)	По всіх регіонах спостерігається значна фінансова залежність від трансфертів.
Ефективність механізму нарахування (A6)	Найбільшу частку у структурі власних доходів займають місцеві податки і збори, механізм нарахування яких перебуває у процесі становлення	Механізм нарахування закріплених доходів є найбільш ефективним і зумовлює найбільшу частку надходжень від цих джерел.	Механізм нарахування трансфертів не відповідає принципам справедливості, публічності та прозорості.
Стабільність надходження коштів до бюджету (A7)	Перелік власних доходів постійно змінюється, що спричинює складність у прогнозуванні обсягу їх надходжень	Органи місцевого самоврядування упевнені, що не будуть невдовзі позбавлені цих надходжень органами влади вищих рівнів.	закріплюються за бюджетами на короткотерміновий проміжок часу (як правило, на один бюджетний період) і розподіляються між бюджетами шляхом застосування тимчасових, а не постійних або незмінних протягом тривалого періоду часу нормативів.
Рівень впливу регіональних органів влади на розмір і повноту зарахування доходів (A8)	Територіально локалізовані, безпосередньо залежать від діяльності міської влади. Регіональні органи влади можуть самостійно встановлювати ставки надходжень в межах норм, визначених законодавством.	Регіональні органи влади не можуть впливати на обсяг та повноту зарахування даних доходів.	Обсяг трансфертів повністю залежить від рішень державних органів влади, і є непередбачуваним бажанням органів місцевого самоврядування

Джерело: складено автором на основі [16-23]

На основі узагальнення думок вчених, можемо стверджувати, що головною ознакою власних доходів є формування згідно з рішеннями органів місцевого самоврядування на підпорядкованих їм територіях. Як стверджує Кириленко О.П., надходження власних доходів «сприяє безпосередній заінтересованості органів місцевого самоврядування у наросуванні доходної бази» [17, с.82].

Головною ознакою закріплених доходів є довгостроковий характер закріплення за відповідним бюджетом. Схиляємося до думки Лучки А.В., що «органи місцевого самоврядування, хоч і не мають змоги своїми рішеннями діями суттєво впливати на обсяг закріплених доходів, однак упевнені, що не будуть невдовзі позбавлені цих надходжень органами влади вищих рівнів» [20].

Регулюючі доходи є інструментом бюджетного регулювання використовуються для наповнення та збалансування бюджетів. Такий вид доходів виокремлюють не всі науковці, однак поряд з власними закріпленими доходами виділяють трансфerti [17, с.84], які по своїй суті ідентичними поняттями.

Зазначимо, що більшість вчених [16; 20; 21] схиляються до думки, що власні доходи мають переважати у структурі, оскільки передбачають істотне підвищення ролі та відповідальності місцевих державних адміністрацій органів місцевого самоврядування, територіальних громад за розвиток регіонів. Однак дане припущення потребує ґрунтовного доведення.

Метою дослідження є вивчення можливості застосування методу аналізу ієрархій для обґрунтування вибору оптимального джерела формування бюджетного потенціалу регіону.

Метод аналізу ієрархій (МАІ), який розроблений відомим американським математиком Томасом Сааті, з успіхом використовується для розв'язання багатьох практичних задач на різних рівнях планування [24]. Метод набув широкого розповсюдження в останнє десятиріччя, оскільки він має такі переваги як універсальність стосовно аналізу складних проблем і систем, можливість врахування експертних оцінок та легкість застосування.

Згідно з цим методом вибір пріоритетних рішень здійснюється за допомогою парних порівнянь. Для представлення результатів оцінок у кількісному виразі Т.Сааті вводить шкалу парних порівнянь [24]. Основною перевагою цього методу є те, що він є безрозмірним і не виникає проблем при приведенні до однакових одиниць виміру.

Перший крок МАІ полягає в декомпозиції та представленні задачі в ієрархічній формі. Нами розглядаються домінантні ієрархії, які будуються з вершини (мета - з точки зору управління) через проміжні рівні (критерії, які яких залежать наступні рівні) до найнижчого рівня, який є, зазвичай, переліком альтернатив (рис. 2.7).

Визначення ваги (пріоритетів) критеріїв потребує порівняння елементів ієрархії 2-го рівня по відношенню до фокусу проблеми. Для цього заповнюємо матрицю переваг (попарних порівнянь) та визначаємо пріоритет критеріїв з точки зору загальної мети (таблиця 2.6).

Рис. 2.7. - Ієрархічна модель проблеми вибору джерел формування бюджетного потенціалу регіону

(джерело: авторська розробка)

Таблиця 2.6. - Матриця попарних порівнянь факторів

Загальна стратегія	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
A1	1	4	5	2	1/5	3	1/3	7
A2	1/4	1	4	1/3	1/7	1/4	1/5	6
A3	1/5	1/4	1	1/5	1/8	1/7	1/9	1/2
A4	1/2	3	5	1	1/6	2	1/3	4
A5	5	7	8	6	1	6	4	8
A6	1/3	4	7	1/2	1/6	1	1/3	5
A7	3	5	9	3	1/4	3	1	7
A8	1/7	1/6	2	1/4	1/8	1/5	1/7	1

Визначаємо головний власний вектор (V_i), суму елементів V_i головного вектору та вектор пріоритетів (P_i) за формулами:

$$V_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n a_{ij}} \quad (2.1);$$

$$P_i = \frac{V_i}{\sum_{j=1}^n V_j} \quad (2.2)$$

де a_{ij} – елемент матриці порівнянь; Π – математичний символ добутку; n – вимірність матриці; i – номер рядка матриці; j – номер стовпця матриці.

Значення пріоритетів формування бюджетного потенціалу регіону відповідають вагомості компонентів власного вектора матриці в їх загальній сумі (табл. 2.7).

Таблиця 2.7. - Розрахунок компонентів власного вектора матриці та вагомостей пріоритетів формування бюджетного потенціалу регіону

Номери стратегічних завдань	Розрахункові значення при визначенні компонентів власного вектора матриці, V_i	Значущості пріоритетів розвитку в їх загальній сумі, P_i , %
A1	1,6540	13,3
A2	0,5880	4,7
A3	0,2369	1,9
A4	1,1624	9,3
A5	4,8818	39,2
A6	1,0330	8,3
A7	2,6059	20,9
A8	0,2842	2,3
	Сума компонентів: $\Sigma = 12,446$	$\Sigma = 100\%$

Для перевірки узгодженості отриманих результатів за допомогою табличного процесора Excel було розраховано максимальне власне число матриці та визначено міру узгодженості матриці за формулами (2.3; 2.4; 2.5; 2.6):

$$\lambda_i = \frac{\sum_{j=1}^n a_{ij} \cdot V_j}{V_i} \quad (2.3)$$

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n \lambda_i}{n} \quad (2.4)$$

$$IU = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} \quad (2.5)$$

$$BU = \frac{IU}{BI} \quad (2.6)$$

де a_{ij} – елемент матриці попарних порівнянь; n – вимірність матриці; i – номер рядка матриці; j – номер стовпця матриці; λ_i – елементи вектора власних чисел матриці; $\lambda_{\max}$ – значення максимального власного числа матриці; IU – індекс узгодженості; BI – випадковий індекс.

За даними наших розрахунків ВУ становить 9,44% а отже можемо стверджувати про узгодженість оцінок, оскільки відношення узгодженості не перевищує граничні 20%.

На основі визначення впливу факторів 3-го рівня на фактори 2-го рівня були визначені пріоритети кожної із стратегій по відношенню до кожного з факторів 2-го рівня. Далі здійснивши синтез локальних пріоритетів (оцінка локальних (глобальних) пріоритетів) шляхом перемноження матриці локальних пріоритетів 2-го рівня на вектор локальних пріоритетів 1-го рівня (формула 2.7) було визначено, що найвищу оцінку отримала перша стратегія—стратегія збільшення частки власних доходів у формуванні бюджетного потенціалу, пріоритетність якої складає 35,16%. Однак, стратегія збільшення частки закріплених доходів у формуванні бюджетного потенціалу не набагато меншу вагу, і займає 34,65%.

$$\begin{pmatrix} 0,7740 & 0,7672 & 0,25 & 0,7626 & 0,1429 & 0,1515 & 0,2385 & 0,7978 \\ 0,1344 & 0,0806 & 0,25 & 0,1763 & 0,2857 & 0,6250 & 0,6250 & 0,1383 \\ 0,0348 & 0,1522 & 0,5 & 0,0611 & 0,5714 & 0,1365 & 0,1365 & 0,0639 \end{pmatrix} \times \begin{pmatrix} 0,1328 \\ 0,0472 \\ 0,0190 \\ 0,0934 \\ 0,3922 \\ 0,0829 \\ 0,2094 \\ 0,0228 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,516 \\ 0,465 \\ 0,019 \end{pmatrix} \quad (2.7)$$

Завершальним етапом застосування МАІ є розрахунок міри узгодженості всієї ієрархії та перевірка адекватності отриманих висновків. Якщо таке відношення не перевищує 0,1, то узгодженість, за твердженням Т. Сааті [24, 25], вважається прийнятною, а відповідна ієрархічна модель – адекватною. За результатами розрахунків було визначено, що відношення узгодженості всієї ієрархії становить 0,083, що свідчить про цілком достатню адекватність побудованої ієрархічної моделі й об'єктивність отриманих оцінок щодо розподілу пріоритетів запропонованих стратегічних альтернатив.

Отже, використання методу аналізу ієрархій дає можливість визначити в кількісному вираженні вагомість пропонованих альтернатив щодо вибору аргументу залучення фінансових ресурсів для формування бюджетного потенціалу. Можемо стверджувати, що першочергово резерви збільшення бюджетного потенціалу регіону потрібно шукати у власних джерелах доходів місцевих бюджетів, які сприятимуть децентралізації влади, стимулюванню розвитку місцевого самоврядування та збільшенню впливу регіональних органів влади на обсяг бюджетних коштів. Враховуючи вищесказане, слід визначити необхідність подальшого дослідження та обґрунтування резервів збільшення власних доходів місцевих бюджетів.